

МӨЗ және мұнай өнімдері – Қазақстанның Downstream секторындағы тәуелсіздігі

Кіріспе

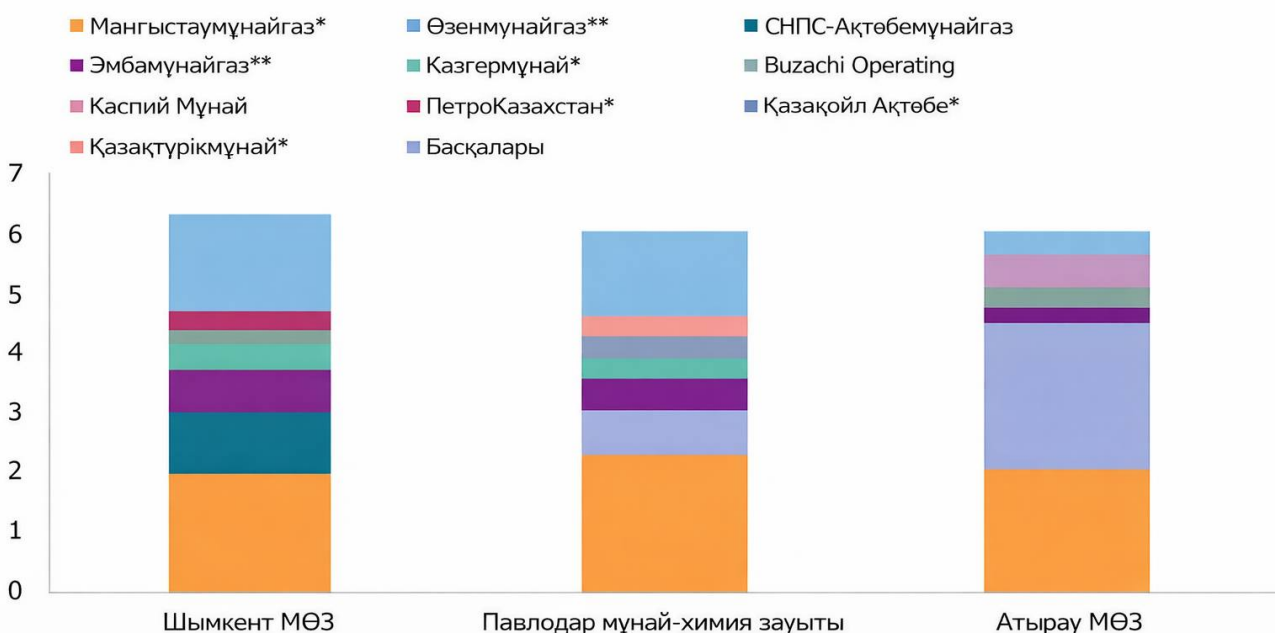
Қазақстан – ірі мұнай өндіруші елдердің бірі және мұнайды елеулі көлемде экспорттайтын мемлекет. Ел экономикасының қалыптасуы мен дамуы негізінен көмірсутектерді өндіру және экспорттаумен тығыз байланысты болды. Алайда мұнай өңдеу қуаттарын кеңейтуге бағытталған өршіл жоспарлардың артында анағұрлым күрделі жағдай жатыр: шикі мұнайды ішкі нарық сұранысына толық сәйкес келетін мұнай өнімдеріне өңдеу мүмкіндігі әлі де құрылымдық осалдықтармен, тарихи қалыптасқан инфрақұрылымдық тәуелділіктермен және Downstream секторын (мұнай өңдеу және мұнай өнімдері) нарықтық тетіктердің толық ықпалынан ішінара оқшаулайтын институционалдық механизмдермен шектеліп отыр. Сонымен қатар Қазақстандағы мұнай өнімдерінің теңгерімі құрылымдық тұрғыдан оң екенін атап өткен жөн — ел жыл бойының басым бөлігінде мұнай өнімдерінің таза экспорттаушысы болып табылады. Осылайша, негізгі мәселе жалпы өңдеу қуаттарының көлемінде емес, сұраныс пен ұсыныс өзгертін әртүрлі сценарийлер жағдайында ішкі нарықты тұрақты қамтамасыз ете алатын Downstream инфрақұрылымының тұрақтылығы мен икемділігінде.

Бұл мақалада Қазақстанның Downstream секторы екі негізгі бағыт тұрғысынан қарастырылады: ішкі отын қауіпсіздігі және энергетикалық тәуелсіздік. Бірінші бөлімде өңдеу қуаттарының қазіргі жағдайына, кеңейту жобаларына және мұнай өнімдері теңгеріміне шолу беріледі. Екінші бөлімде [энергетикалық тәуелсіздікке арналған талдауда](#) қолданылған әдістемелік база пайдаланылып, төрт негізгі өлшем бойынша (әртараптандыру, инфрақұрылым тұтастығы, геосаяси қауіпсіздік және сұраныс тарапынан жүргізілетін саясат) шектеулер мен тәуекелдер бағаланып, ықтимал шешімдер қарастырылады. Қазақстан [2025–2040 жылдарға арналған мұнай өңдеу саласын дамыту стратегиясын](#) іске асыру барысында елдің қолданыстағы және жоспарланған өңдеу қуаттары негізінде энергетикалық тәуелсіздікті қамтамасыз ету үшін қажетті институционалдық икемділікті, коммерциялық тәуелсіздікті және ұзақ мерзімді тұрақтылықты қалыптастыра алуы негізгі міндет болып табылады.

Қазақстанның Downstream секторы: 2024–2025 жылдардағы жағдайы

Ішкі нарыққа шикі мұнай жеткізуші ең ірі компаниялар – «Маңғыстаумұнайгаз», «Өзенмұнайгаз», «СНПС-Ақтөбемұнайгаз», «Ембімұнайгаз» және «Қазгермұнай». Осы бес компания 2025 жылы Қазақстанның мұнай өңдеу зауыттарына шикі мұнай жеткізілімінің жалпы көлемінің 61%-ын қамтамасыз етті.

2025 ж. Қазақстанның негізгі МӨЗ-деріне жеткізілген шикі мұнай көлемі өндірушіле бойынша бөліністе (млн т)

*ҚМГ БК; **ҚМГ-ге толық тиесілі еншілес компания.

Дереккөз: ENERGY Insights & Analytics, ҚР Энергетика министрлігі / ҚР ОЭК САЦ.

Қазақстанның мұнай өңдеу қуаттарының негізін құрайтын үш ірі МӨЗ (Шымкент, Павлодар және Атырау) 2025 жылы ішкі нарыққа шикі мұнай жеткізілімі жалпы көлемінің 91%-ын бірлесіп өңдеді, алайда зауыттарды шикізатпен (шикі мұнаймен) тұрақты қамтамасыз ету мәселесі бүкіл болжамды кезең ішінде үш зауыт үшін де маңызды осалдық болып қала береді[1]. Қазіргі уақытта Павлодар және Атырау МӨЗ-дері «ҚазМұнайГаздың» өндіруші активтерінен шикі мұнайдың салыстырмалы түрде сенімді жеткізілімдерін пайдаланып отырса, Шымкент МӨЗ-і «ҚазМұнайГазға» тиесілі емес көздерден алынатын шикі мұнайға тәуелді болғандықтан, жеткізілім бойынша сенімділігі төмен жағдайға тап болып отыр. Бұл осалдық [игерілген кен орындарында өндіру көлемінің төмендеуімен](#) ушыға түсуде, бұл мұнай-газ саласының реттеушісінен шикі мұнайдың үздіксіз жеткізілімін қамтамасыз ету үшін жаңа тәсілдерді қарастыруды талап етеді.

Үш МӨЗ-дің бәрі де шамамен 2014 және 2018 жылдары аяқталған және бірнеше миллиард доллар инвестицияны талап еткен ауқымды жаңғырту бағдарламаларын қаржыландыру үшін енгізілген реттелетін өңдеу схемасы (толлингтік модель) бойынша жұмысын жалғастыруда, бұл схема аясында шикі мұнай жеткізушілері өңдеу қызметтері үшін ақы төлей отырып, кейіннен нарықта өздері өткізетін мұнай өнімдеріне меншік құқығын сақтап қалады. Бұл модель МӨЗ-дерге жаңғырту жобалары бойынша өздерінің айтарлықтай борыштық міндеттемелерін өтеуге мүмкіндік бергенімен, ол іс жүзінде оларды нарықтық тетіктерден оқшаулайды және операциялық тиімділікті одан әрі арттыруға деген ынтаны төмендетуі мүмкін, сондықтан МӨЗ-дердің борыштық жүктемесі азайып, несиелер бойынша төлемдер аяқталған сайын, зауыттар шикі мұнайды сатып алып, мұнай өнімдерін нарықта өз бетінше өткізетін нарықтық модельге көшу орынды болып табылады.

Қазіргі уақытта елдегі ең ірі зауыт болып табылатын Шымкент МӨЗ-і 6,23 миллион метрикалық тонна (млн тонна) шикі мұнай өңдеу көлемімен бензин өндіру бойынша жетекші позициясын сақтап қалды, сонымен қатар ол дизель отынының да негізгі өндірушісіне айналды (2024 жылы Павлодар МӨЗ-і дизель отынын ең көп өндіруші болған еді), ал Павлодар МӨЗ-і 5,78 млн тонна мұнай өңдеп, дизель отынының негізгі өндірушісі ретінде екінші орынға жайғасты, бұл ретте Атырау МӨЗ-і 5,48 млн тонна мұнай өңдеп, бензин мен дизель отыны өндірісін айтарлықтай арттырып, авиациялық керосин мен мазут шығаруды азайтты.

Қазақстанның негізгі МӨЗ-дерінде мұнай өнімдерінің негізгі түрлерін өндіру көлемі (млн т)

	2024	2025	Өзгеріс (%) 2024-25
Шымкент МӨЗ			
Мұнай өңдеу көлемі	5,74	6,23	8,4
Автомобиль бензині	2,09	2,28	9,4
Дизель отыны	1,81	2,11	16,7
Авиациялық отын (керосин)	0,37	0,49	32,4
Мазут	0,77	0,69	-10,2
Павлодар МӨЗ			
Мұнай өңдеу көлемі	5,50	5,78	5,0
Автомобиль бензині	1,61	1,67	3,9
Дизель отыны	1,33	1,94	2,9
Авиациялық отын (керосин)	0,24	0,21	-10,3
Мазут	0,43	0,32	-27,2
Атырау МӨЗ			
Мұнай өңдеу көлемі	5,55	5,48	-1,2
Автомобиль бензині	1,95	2,08	6,5
Дизель отыны	2,08	2,18	4,8
Авиациялық отын (керосин)	0,19	0,12	-34,3
Мазут	0,17	0,08	-50,8

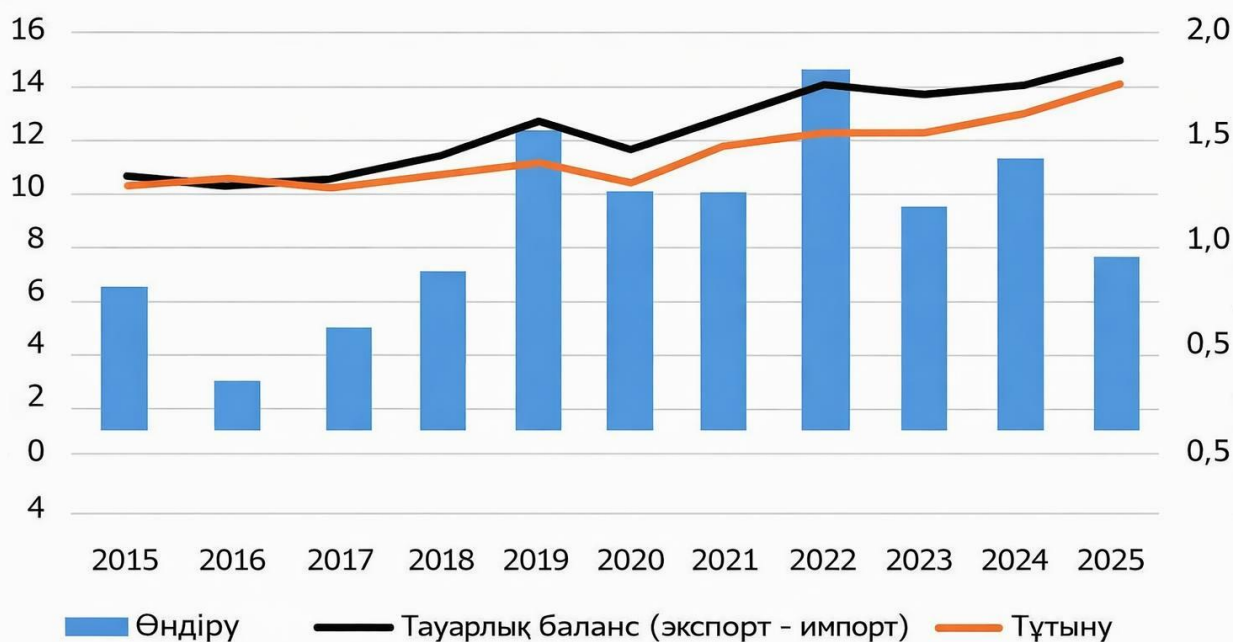
Дереккөз. ENERGY Insights & Analytics, ҚР.Энергетика министрлігі / ҚР.ОЭК САЦ

2025 жылы Қазақстанның МӨЗ-дерінде шикі мұнайды өңдеу көлемі мұнай өнімдеріне деген ішкі сұраныстың артуымен қатар 10%-ға өсіп, 19,3 млн тоннаны құрады, бұл ретте негізгі МӨЗ-дер өсіп келе жатқан ішкі сұранысты қанағаттандыру және өнім сапасын жақсарту мақсатында кеңейту мен жаңғыртудың өршіл бағдарламаларын жүзеге асыруда, ал зауыттарды кеңейту мен жаңғыртуға қатысты бұл жобалар біздің негізгі [Kazakhstan Energy Outlook 2025](#) есебімізде егжей-тегжейлі қарастырылған.

Қазақстанда өндірілетін негізгі мұнай өнімдері — бензин, дизель отыны, керосин (негізінен авиациялық отын) және мазут, ал 2025 жылы өндірілген мұнай өнімдерінің құрылымы келесідей: 42% дизель отыны, 40% бензин, 13% мазут және 5% керосин.

Төмендегі графикте мұнай өнімдері өндірісінің (мұнай өңдеу зауыттарынан жөнелтулер), тұтынудың және сауда теңгерімінің (экспорт минус импорт) динамикасы көрсетілген, мұнда мұнай өнімдерінің өндірісі 6%-ға артып, 2025 жылы 14,9 миллион тоннаға жетті, сонымен қатар тұтыну көлемі де жоғары қарқынмен, яғни 8%-ға өсіп, 2024 жылғы 13,0 миллион тоннадан 2025 жылы 14,1 миллион тоннаға дейін ұлғайды.

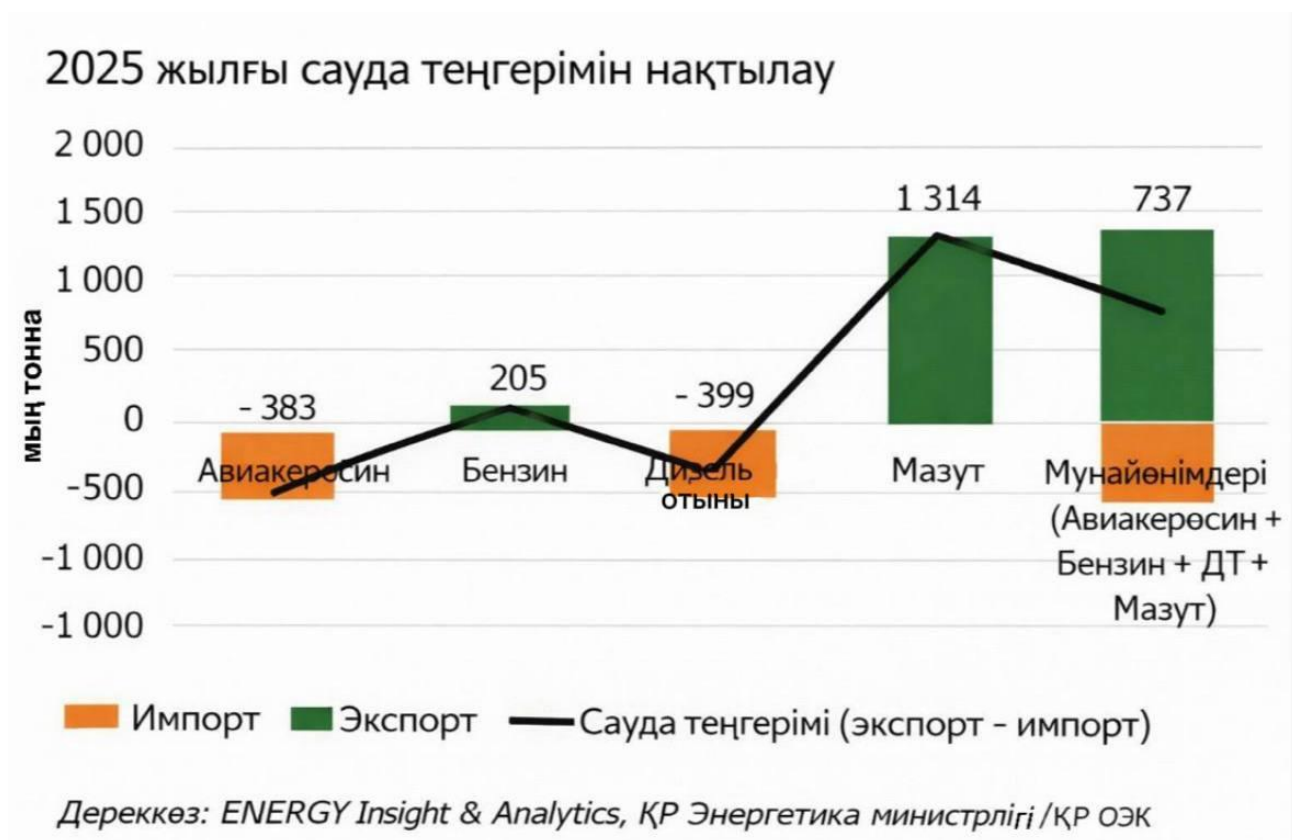
Мұнай өнімдерін өндіру және тұтыну балансы

Дереккөз: ENERGY Insight & Analytics, ҚР Энергетика министрлігі / ҚР ОЭЖ САЦ

Мұнай өнімдерін тұтыну мен өндіру арасындағы алшақтық сауда теңгеріміндегі өзгерістермен түсіндіріледі: төмендегі суретте көрсетілгендей, 2025 жылы негізінен мазут және аз дәрежеде бензин экспорты есебінен 737 мың тонна көлемінде оң сауда

сальдосы байқалады, сонымен қатар Қазақстан 383 мың тонна керосин мен 399 мың тонна дизель отынын импорттады.

Мұнай өнімдерінің халықаралық сауда мүмкіндігі Қазақстанның мұнай өнімдері нарығының тиісті түрде жұмыс істеуі үшін шешуші маңызға ие: Қазақстан дәстүрлі түрде қажетті мұнай өнімдерін Ресей Федерациясынан импорттайды, сондай-ақ Еуразиялық экономикалық одақ [ЕАЭО] аясында 2027 жылға қарай шикі мұнай мен мұнай өнімдерінің ортақ нарықтарын құру жоспарлануда. Дегенмен, көрші елдермен мотор отыны бағасының айырмашылығына байланысты Қазақстан ЕАЭО-ның кедендік аумағынан тыс жерлерге бензин мен дизель отынын экспорттауға тыйым салуды тұрақты түрде ұзартып келеді, бұған қоса, ол [Қазақстаннан мұнай өнімдерін автомобиль және теміржол көлігімен экспорттауды \(кейбір ерекшеліктерді қоспағанда\) шектейді](#), ал төмендегі суретте Қазақстанмен бірге ЕАЭО-ға мүше, Қазақстанмен ортақ құрлықтық шекарасы бар немесе Каспий теңізіне шығатын елдердегі бензин мен дизель отыны бағаларының салыстырмалы талдауы берілген.

Бензин мен дизель отыны бағалары

Дереккөз: *Global Petrol Prices - 26.01.2026*

Downstream секторындағы тәуелсіздік

Шынайы энергетикалық тәуелсіздік шикі мұнайды өндіру мен өңдеуге арналған физикалық қуаттарды ғана емес, сонымен бірге шикі мұнай мен мұнай өнімдерін бөлуге арналған институционалдық икемділікті, жеткізілімдегі іркілістерге төтеп беру үшін техникалық төзімділікті және сыртқы нарықтық сигналдарға тиімді жауап қайтару үшін коммерциялық дербестікті талап етеді. Бұл бөлім біздің [энергетикалық тәуелсіздікке жасаған талдауымызда](#) баяндалған әдістемелік базаны Downstream секторына қолдана отырып, Қазақстанның энергетикалық қауіпсіздік, энергетикалық әділеттілік және экологиялық тұрақтылық сияқты бір-бірімен бәсекелес талаптар арасындағы теңгерімді табуы үшін қолжетімді негізгі шектеулерді, ықтимал тәуекелдер мен мүмкін болатын шешімдерді айқындайды.

Әртараптандыру

[Энергетикалық тәуелсіздік тұжырымдамасына](#) сәйкес, әртараптандыру «жалғыз іркіліс нүктелеріне» тәуелділікті азайту үшін жеткізу көздерін, өңдеу қуаттарын және өткізу арналарын стратегиялық бөлуді білдіреді. Downstream секторы контекстінде әртараптандыру шикізат жеткізуді, қуаттардың географиялық бөлінісін, өнім ассортиментін оңтайландыруды, сондай-ақ экспорттық және ішкі нарық бағыттарын қамтиды. Шынайы әртараптандыру жүйенің кез келген жеке жеткізу тізбегіндегі соққыларды бүкіл желіде каскадты іркілістер тудырмай қабылдауына мүмкіндік беретін артық қуат пен нұсқалылықты қалыптастырады.

Үш ірі МӨЗ бірлесіп шикі мұнай өңдеу көлемін рекордтық 17,5 млн тоннаға дейін арттырғанымен, бұл байқалып отырған өсімнің астында құрылымдық осалдықтар сақталып отыр. Негізгі шектеу — шикізат жеткізу қауіпсіздігінде, әсіресе «CNPC-Ақтөбемұнайгаз» бен басқа да тәуелсіз («ҚазМұнайГаз» тобына кірмейтін) мұнай өндіруші компаниялардың жеткізіліміне айтарлықтай тәуелді болып отырған Шымкент МӨЗ-і үшін бұл мәселе өзекті. Бұл тәуелділік оңтүстік жеткізу тізбегінде «жалғыз іркіліс нүктесін» тудырады, мұнда шикі мұнай ағынының кез келген бұзылуы халық ең тығыз қоныстанған аймақта отын тапшылығына тікелей әкеп соғады. Мұнай өнімдері ассортиментін әртараптандыру шектеулі күйінде қалып отыр, бұл МӨЗ өндіретін өнім мен ішкі нарық тұтынатын өнім арасындағы тұрақты құрылымдық теңгерімсіздікке әкеледі. Соның салдарынан, артық өндірілген мазутты экспорттаумен қатар, авиациялық отын мен дизель отынының тұрақты әрі қайталанатын импорты байқалады.

2026 жылғы қаңтарда Каспий құбыр консорциумы [КҚК] жүйесіне мұнай қабылдаудағы шектеулерден туындаған [Қашаған кен орнындағы мұнайдың отандық МӨЗ-дерге қайта бағытталуы](#), әртараптандырудың жеткіліксіздігі операциялық іркілістерге қаншалықты тез ұласатынын айқын көрсетті. Бұл оқиға МӨЗ-дерді шикізатпен қамтамасыз ету жоспарына шұғыл түзетулер енгізуге мәжбүр етті және негізгі жеткізу бағыты соққыға тап болған кезде жүйенің икемділігі шектеулі екенін ашып берді. Шикізаттың әртараптандырылған көздерінің болмауы МӨЗ-дердің іркілістер кезінде баламалы жеткізушілерге жылдам ауыса алмайтынын білдіреді, ал мұнай өнімдері ассортиментіндегі икемсіздік төмен маржалы қалдықтардың артық мөлшері бола тұра, жоғары маржалы өнімдерді импорттауды жалғастыруға мәжбүр етеді.

Айтарлықтай әртараптандыруға қол жеткізу бірнеше бағыт бойынша іс-қимылдарды талап етеді. Қазақстан әрбір ірі МӨЗ үшін шикізат жеткізу көздерін әртараптандыруы тиіс, бұл ретте бірде-бір кәсіпорынның шикі мұнайға деген қажеттілігінің 60-70%-дан астамы бір ғана өндірушіге немесе құбыр бағытына тәуелді болмауын қамтамасыз ету қажет. Географиялық әртараптандыру сұраныстың өсуі жергілікті өңдеу қуаттарынан озып кеткен өңірлердегі қуаттарды кеңейтуге басымдық беруі тиіс. Жаңғыртуға (атап айтқанда, ауыр қалдықтарды орташа дистилляттарға айналдыру қондырғыларына) мақсатты инвестициялар салу арқылы өнім ассортиментін оңтайландыру өндіріс пен тұтыну номенклатурасы арасындағы құрылымдық сәйкессіздікті азайтуға көмектеседі. Артық/тапшы мұнай өнімдері үшін қосымша экспорттық/импорттық бағыттарды дамыту қандай да бір сауда серіктесіне немесе транзиттік дәлізге тәуелділікті төмендеті отырып, нарықтық әртараптандыруды қалыптастырар еді.

Инфрақұрылымның тұтастығы

[Энергетикалық тәуелсіздік тұжырымдамасы](#) аясындағы инфрақұрылымның тұтастығы аса маңызды активтер мен тораптардың физикалық сенімділігін, техникалық төзімділігін және операциялық үздіксіздігін қамтиды. Downstream секторы үшін бұл

ұғым өңдеу қондырғыларының шеңберінен шығып, шикізат жеткізу құбырларын, өнім тарату желілерін, сақтау нысандарын және қосалқы жүйелерді де қамтиды. Инфрақұрылымның тұтастығы өндірістік қуаттардың тек «қағаз жүзінде» ғана бар екенін немесе қажет болған жағдайда, әсіресе қарапайым нұсқалар қолжетімді болмайтын күйзелісті сценарийлер кезінде сенімді түрде іске қосыла алатынын анықтайды.

Қазақстанның мұнай өңдеу инфрақұрылымы, жуырдағы жаңғырту жұмыстарына қарамастан, кеңестік жобалау мен ондаған жылдарға созылған техникалық қызмет көрсетудің кешіктірілу салдарларын арқалап келеді. Қуаттардың үш кәсіпорында шоғырлануы кез келген ірі техникалық ақау, жоспардан тыс жөндеуге тоқтау немесе бір нысандағы апат елдің өңдеу қуатын бірден 25-35%-ға қысқартатынын білдіреді. Шикі мұнай кен орындарын МӨЗ-дермен байланыстыратын құбыр инфрақұрылымы да осындай жоғары шоғырланумен және шектеулі резервтік бағыттармен сипатталады. Шикі мұнайды да, мұнай өнімдерін де сақтау қуаттары өңдеу көлеміне қатысты жеткіліксіз күйінде қалып отыр, бұл жеткізілімдегі іркілістерге немесе тұтынудың күрт өсуіне қарсы шағын ғана (сұранысты [25-31 күн](#) өтейтін) буферді қамтамасыз етеді.

Жоғарыда аталған [2026 жылғы қаңтардағы Қашаған мұнайының отандық МӨЗ-дерге қайта бағытталуы](#) сыртқы инфрақұрылымдық шектеулердің тұрақты, болжамды шикізат ағынына арналған мұнай өңдеу жүйелеріне күш түсіретін кенеттен операциялық өзгерістерге қалай мәжбүрлейтінін де көрсетеді. Бұл бағытты өзгерту шикізаттың қолжетімділігін уақытша жақсартқанымен, жүйенің икемділігі шектеулі екенін және шұғыл араласусыз немесе қолмен басқарусыз мұндай соққыларды сіңіре алатын стратегиялық буферлік механизмдердің жоқтығын айқындады. [Шымкент МӨЗ-індегі қуаттылықты жоспарлы арттыру](#) шикі мұнай өңдеудің абсолюттік көлемін ұлғайтқанымен, қазіргі географиялық шоғырлануды өзгертпейді және санаулы ғана маңызды құбырларға тәуелділікті төмендетпейді. МӨЗ жаңғыртылғанына қарамастан, қайтадан жыл сайынғы құбылысқа айналған жоспарлы алдын алу жұмыстары технологиялық желілердің жинақталған тозуын көрсететіндей.

Инфрақұрылым тұтастығын нығайту институционалдық реформаларды да, айтарлықтай инвестицияларды да талап етеді. Шикі мұнайды да, мұнай өнімдерін де сақтауға қойылатын ресми белгіленген ең төменгі талаптар жеткізілімдегі іркілістерді жоюға және ағымдағы операцияларға айтарлықтай әсер етпей, баламалы көздерді қамтамасыз етуге жеткілікті нысаналы көрсеткіштермен операциялық буферлерді қалыптастырады. Маңғыстаудағы жаңа МӨЗ ірі өндіруші компаниялар мен экспорттық инфрақұрылымға жақын жерде шикі мұнай өңдеу үшін қосымша резервтік қуаттарды (10 млн тонна) құруы тиіс. Құбырлардың резервтік (артық) қуаттылығы ең осал дәліздер үшін, әсіресе Шымкентке шикі мұнай жеткізу бағыттары бойынша жаңа құбырлар салу немесе резерв ретінде теміржол көлігі баламаларын дамыту арқылы басымдыққа ие болуы керек. Заманауи мониторинг технологияларын пайдалана отырып, болжамды техникалық қызмет көрсету бағдарламаларын енгізу (МӨЗ жаңғырту бағдарламаларында көзделгендей) жоспардан тыс тоқтап қалуды азайтып

және активтердің қызмет ету мерзімін ұзарта отырып, «реактивті» жөндеуден проактивті жөндеуге көшуге мүмкіндік берер еді.

Геосаяси және физикалық қауіпсіздік

[Энергетикалық тәуелсіздік тұжырымдамасы](#) аясындағы геосаяси және физикалық қауіпсіздік энергетикалық жүйелердің сыртқы саяси қысымға, аумақтық дауларға, саботажға, апаттарға және табиғи апаттарға осалдығын қарастырады. Downstream секторы үшін бұл фактор халықаралық қатынастардың, шекарадағы жағдай серпінінің және физикалық қауіп-қатерлердің жұмыс процесін қалай бұзуы немесе стратегиялық шешімдер қабылдауды қалай шектеуі мүмкін екенін зерттейді. Шынайы қауіпсіздік тек активтерді физикалық қорғауды ғана емес, сонымен қатар өзгермелі геосаяси ландшафт жағдайында операциялық дербестікті сақтайтын дипломатиялық және коммерциялық уағдаластықтарды да талап етеді.

Қазақстанның Downstream секторы, негізінен, елдің географиялық орналасуына және шикі мұнай, табиғи газ, мұнай өнімдері мен электр энергиясын қоса алғанда, көптеген энергетикалық бағыттар бойынша Ресеймен терең экономикалық интеграциясына байланысты қалыптасқан күрделі геосаяси шектеулер жағдайында жұмыс істейді. Бұл көпөлшемді энергетикалық өзара тәуелділік егеменді шешімдер қабылдауды шектейді және жалғасып жатқан әскери қақтығысқа байланысты импорттық осалдықтарды да, Ресейдің артық қуаттарын пайдалану мүмкіндіктерін де тудырады. МӨЗ-дер мен көлік инфрақұрылымына арналған физикалық қауіпсіздік шаралары, белгілі себептермен, әлі күнге дейін егжей-тегжейлі әзірленген қорғаныс хаттамаларынсыз, резервтеу жүйелерінсіз немесе дрондарға және/немесе диверсияларға қарсы төтенше жағдайларға жауап беру мүмкіндіктерінсіз, бейбіт уақытқа есептелген күйінде қалып отыр.

Геосаяси оқиғалардың серпіні Қазақстанның Downstream секторы үшін қауіпсіздіктің жаңа маңызды аспектілерін енгізуде, бұл ретте МӨЗ-дер мен шикі мұнай жеткізетін маңызды құбырлардың істен шығу ықтималдығы негізгі тәуекел болып табылады. Қазақстанның белсенді қақтығыс аймақтарына салыстырмалы түрде жақын орналасуы географиялық орын ауыстыру арқылы жоюға болмайтын әлеуетті қауіп тудырады, өйткені елдің мұнай өңдеу инфрақұрылымы аймақтық тұрақсыздыққа қарамастан, өзі орналасқан жерде жұмыс істеуі тиіс. Ірі державалар арасындағы шиеленіс әлемнің түрлі қақтығыс аймақтарындағы құбырлар мен МӨЗ-дерге жасалған жүйелі соққылардан көрініп отырғандай, энергетикалық инфрақұрылымға бағытталған нысаналы шабуылдар арқылы жиі көрініс табуда. Қазіргі және ықтимал әскери қақтығыстарға жақындық Қазақстанның МӨЗ-дері мен оларды қоректендіретін құбырлардың тікелей нысанаға алыну, жанама зақымдану немесе аймақтық әскери қақтығыстардың таралу әсері салдарынан операциялық іркілістерге немесе қирауға

ұшырау қаупіне тап болатынын білдіреді. [Қазақстандағы мұнай өнімдерінің қазіргі қорлары](#) бейбіт уақыт жағдайларына негізделі отырып жасалған және ең алдымен МӨЗ-дердегі жоспарлы-алдын алу жөндеу жұмыстарының үздіксіз өтуін қамтамасыз етуге арналған. Жалпы алғанда, бұл қорлар [Халықаралық энергетикалық агенттіктің стандарттарынан](#) да (таза импорттың 90 күнін жабу) асып түседі. Алайда, төтенше жағдай немесе «қара аққу» сценарийі туындаған жағдайда жинақталған қорлар жеткіліксіз болуы мүмкін, ал аймақтағы көршілер Қазақстанға өтемдік жеткізілімдерді қамтамасыз ете алмайды.

Геосаяси және физикалық қауіпсіздікті арттыру қазіргі аймақтық қақтығыстардың сабақтарына, әсіресе энергетикалық инфрақұрылымның әскери іс-қимылдарға осалдығына негізделген дипломатиялық, коммерциялық және техникалық шараларды талап етеді. Қазақстан форс-мажор туралы нақты ережелер мен баламалы жабдықтау механизмдерін қамтитын, сондай-ақ инфрақұрылым жұмысындағы саяси себептермен туындаған іркілістерге қарсы кепілдіктері бар шикізат жеткізу туралы келісімдерді үйлестіруі қажет. Өндірістік соққыларды еңсеруге және ағымдағы операцияларға айтарлықтай әсер етпей баламалы көздерді қамтамасыз етуге жететін көлемде мұнай өнімдерінің стратегиялық қорын құру соққылар кезінде аса маңызды буферлік қуатты береді. Физикалық қауіпсіздікті күшейту шаралары барлық ірі нысандар үшін тәуекелдерді кешенді бағалауды, заманауи мониторинг пен қорғаныс жүйелерін енгізуді, сондай-ақ қауіп-қатерлердің түрлі сценарийлері үшін жедел әрекет ету хаттамаларын әзірлеуді қамтуы тиіс.

Сұранысты басқару саясаты

Энергетикалық тәуелсіздік тұжырымдамасы аясындағы [сұранысты басқару саясаты](#) тұтыну модельдерін қалыптастыратын, ұсыныс шектелген кезеңде сұранысты реттейтін және нарықтық мінез-құлықты энергетикалық қауіпсіздік мақсаттарымен үйлестіретін реттеушілік, фискалдық және институционалдық механизмдерді қамтиды. Өндіріс пен инфрақұрылымға бағытталған ұсыныс тарапындағы шаралардан айырмашылығы, сұраныс тарапындағы саясат тәуелсіздіктің энергияның қалай тұтынылатынына, тапшылық кезінде қалай бөлінетініне және нақты шығындар мен стратегиялық басымдықтарды ескере отырып қалай бағаланатынына әсер ету қабілетін де қамтитынын мойындайды. Сұранысты басқарудың тиімді саясаты жүйеде икемділік тудырады, бұл билікке соққылар кезінде тұтынуды дөрекі нормалауға немесе нарықтық іркілістерге (тапшылыққа) жол бермей басқаруға мүмкіндік береді.

Қазақстанда Downstream секторы үшін сұранысты басқару шараларының жиынтығы энергетикалық тәуелсіздікті қамтамасыз ету үшін жеткіліксіз деңгейде қолданылады. Мотор отынына баға белгілеу саясаты, субсидияланатын (салыстырмалы түрде) төмен бағаларды қамтуды азайту мақсатында жақында реформаланғанына қарамастан, ұсыныс жеткіліксіз болған кезеңде нақты нарықтық сигналдарды беру немесе тапшылық кезінде үнемдеуді ынталандыру үшін әлі де икемді емес. Реттеушілік негіз дағдарыс кезінде сұранысты басқару үшін шектеулі құралдарды ұсынады: бөлу

басымдықтарының жарияланған хаттамалары, нормалау механизмдері немесе тұтынуды төтенше шектеу шаралары қарастырылмаған. Бағаның негізсіз өсуін болдырмау үшін әзірленген тұтынушыларды қорғау шаралары тапшылық кезінде ұсынысты шектеп, нарықты теңгерімдеуге кедергі келтіруі мүмкін.

Қазақстан авиакеросин мен дизель отынының (көлік пен экономикалық қызмет үшін ең маңызды өнімдер) созылмалы тапшылығына тап болып отыр, сонымен бірге ішкі нарықта қолданылуы шектеулі мазутты артығымен өндіруде. Орталық Азия елдері, соның ішінде Қазақстан, [аймақтық МӨЗ-дерден отын жеткізудегі іркілістерге тап болып](#), баламалы, бірақ қымбатырақ жеткізушілерді іздеуге мәжбүр болды. Бұдан бөлек, Қазақстан ықтимал тапшылықтың алдын алу шарасы ретінде отын экспортына жүйелі түрде тыйым салып отырады, бұған Энергетика министрлігінің [2025 жылғы қаңтардағы](#) және 2025 жылғы қыркүйектегі шешімдері мысал бола алады. Жедел автомобильдендіру мен экономикалық өсу отынға деген сұраныстың артуына түрткі болып отыр, бұл көрсеткіш әсіресе оңтүстік өңірлерде өңдеу қуаттарының ұлғаю қарқынынан озып кетті. Сұранысты басқару құралдарының жетіспеушілігі мұнай өнімдері тапшылығы кезінде биліктің қиын таңдау алдында қалатынын білдіреді: не бағаның күрт өсуіне жол беріп, саяси реакция тудырып және энергетикалық әділеттілікке нұқсан келтіру, не бағаны бақылауды енгізу, бұл өз кезегінде кезектерге, қорларды жасырын жинауға және қара нарықтың пайда болуына әкеп соғады.

Мұнай өнімдерінің ішінде авиациялық отын жеке және құрылымдық тұрғыдан шектелген сегмент болып табылады. Дизель отынынан айырмашылығы, Қазақстандағы авиаотын тапшылығы жай ғана маусымдық сипатқа ие емес, ол қолданыстағы мұнай өңдеу моделі аясындағы өнім түрлерінің (ассортиментінің) конфигурациясындағы шектеулер мен ынталандыру тетіктерін көрсетеді. Бұл шектеу жүк және транзиттік авиацияның дамуына тікелей әсер етіп, іс жүзінде Қазақстанның өзінің географиялық орналасуын аймақтық авиациялық логистика орталығы ретінде пайдалану мүмкіндігін тежеп отыр.

Қазақстанға мұнай өнімдерінің стратегиялық резервтерінің кешенді жүйесін құру қажет. Бұл жүйе жеткізілімдегі іркілістерді жоюға және ағымдағы операцияларға айтарлықтай әсер етпей баламалы көздерді қамтамасыз етуге жететін көлемге ие болуы, сондай-ақ резервтерді пайдаланудың нақты хаттамалары бар органмен басқарылуы тиіс. Мұнай өнімдерінің экспортын динамикалық лицензиялауды енгізу билікке ұзақ мерзімді сауда қатынастарына нұқсан келтіруі мүмкін тұрақты экспорттық тыйымдарсыз-ақ, тапшылық кезінде мұнай өнімдерін ішкі нарықтан қайта бағыттауға мүмкіндік берер еді. Отын бағасын белгілеу реформасы икемділікті арттырып, бағаның ұсыныс жағдайын көрсетуіне жол ашуы керек, сонымен бірге осал тұтынушыларды атаулы субсидиялар арқылы қорғауы тиіс. Мұнай өңдеуді дамытудың 2025-2040 жылдарға арналған стратегиясындағы қуаттылықтың өршіл нысаналы көрсеткіштері энергетикалық тәуелсіздік үшін қажетті, бірақ жеткіліксіз шарттар болып табылады; сұранысты басқару мәселелерін шешпестен, кеңейтілген қуаттар бар осал тұстарды жоюдың орнына, олардың ауқымын жай ғана ұлғайтуы мүмкін.

Қорытынды

Қазақстанның Downstream секторы қуаттылықты кеңейтуде айтарлықтай жетістіктерге жетті: 2025 жылы шикі мұнай өңдеу көлемі 19,3 млн тоннаға жетті, ал өршіл жоспарлар 2040 жылға қарай бұл көрсеткішті жыл сайын 39 млн тоннаға жеткізуді көздейді; барлық үш ірі МӨЗ-де жаңғырту бағдарламаларының аяқталуы, Шымкенттегі қуаттылықты екі есе арттыру жоспары және Маңғыстаудағы жаңа МӨЗ үкіметтің ішкі сұранысты қанағаттандыруға және экспорттық мүмкіндіктерді жасауға бейілділігін көрсетеді, алайда тек қуаттылықты кеңейту ғана энергетикалық тәуелсіздікті қамтамасыз етпейді. Осы мақалада көрсетілген тұрақты осал тұстар құрылымдық реформаның физикалық кеңеюден қалып келе жатқанын көрсетеді: [2026 жылғы қаңтарда КҚК құбырындағы іркілістерге байланысты Қашаған мұнайының отандық МӨЗ-дерге қайта бағытталуы](#) жүйенің шектеулі икемділігін және жеткізілім қауіпсіздігіне реактивті көзқарасты әшкереледі, сондай-ақ авиациялық керосин мен дизель отынының сақталып отырған тапшылығы мазуттың артық өндірілуімен ұштасып, шығарылатын өнім ассортиментін оңтайландыру қажеттігін дәлелдейді.

2025 жылы Қытайда дизельді емес көлік құралдары ауыр жүк көліктері мен өнеркәсіптік жабдықтар сегментіндегі жаңа сатылымдардың басым бөлігін құрады. Бұл тренд Азиядағы дизель отынына деген сұраныстың өсуі күтілгеннен ертерек баяулауы мүмкін екенін болжайды, бұл артық ұсыныс пен экспорттық бәсекелестік тәуекелін арттырады. Керісінше, авиациялық отынға деген сұраныс салыстырмалы түрде тұрақты болып қалуы ықтимал, бұл Қазақстанда авиакеросиннің қолжетімділігі мәселесін шешудің стратегиялық маңыздылығын күшейтеді. Осылайша, Қазақстандағы авиациялық керосиннің тұрақты тапшылығы жай ғана қолайсыз жағдай емес, бұл авиациялық отынға тұрақты сұраныс пен басқа мұнай өнімдеріне қарағанда жақсырақ экспорттық перспективалар болатын болашақ нарықтық динамикаға стратегиялық сәйкес келмеушілікті білдіреді.

Downstream секторындағы тәуелсіздік бірден бірнеше бағыт бойынша іс-қимылдарды талап етеді. Ең маңыздысы, Қазақстан шикізат жеткізудегі іркілістерді, құбырлардағы апаттарды және МӨЗ-дердің тоқтап қалуын қоса алғанда, түрлі сценарийлер кезінде жүйенің ішкі сұранысты қанша уақыт бойы қанағаттандыра алатынын сандық бағалау арқылы өзінің мұнай өңдеу секторының «беріктік қоры» көрсеткіштерін әзірлеуі тиіс. Бұл «беріктік қорын» анықтау мен өлшеу таңдалған стратегиялық нұсқаларға тікелей байланысты болады: мұнай өнімдерінің стратегиялық резервтеріне сүйенетін жүйенің тұрақтылық сипаттамалары әртараптандыруға немесе қуаттардың артықтығына басымдық беретін жүйеден өзгеше болады. Әрбір стратегия «беріктік қорының» жеке профилін қалыптастырады, ол сандық тұрғыдан анықталып, қадағалануы тиіс. Мұндай ашықтық фактілерге негізделген саяси шешімдерді, қоғамдық есептілікті және реактивті емес, проактивті дағдарысқа қарсы басқаруды қамтамасыз етеді. [Болжамды инвестиция көлемі 15-19 миллиард долларды құрайтын 2025-2040 жылдарға арналған](#)

[мұнай өңдеу стратегиясы](#) нақты энергетикалық тәуелсіздікті қамтамасыз ету үшін қажетті, бірақ жеткіліксіз шарт болып табылады. Downstream секторының жай ғана мұнай өңдеушіден стратегиялық активке дейінгі эволюциясы Қазақстанның тек мұнай өнімдерімен өзін-өзі қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен бірге отынды бөлу туралы тәуелсіз шешімдер қабылдауға, жеткізілімдегі іркілістерге икемді жауап беруге және энергетикалық қауіпсіздік, энергетикалық әділеттілік пен экологиялық тұрақтылықтың өзара бәсекелес талаптарын теңгерімдеуге институционалдық қабілеттілігін айқындайды.

«ЭНЕРГИЯ» аналитикалық орталығы

ЖШС «Аналитикалық орталық «ЭНЕРГИЯ» (ENERGY Insight & Analytics) — [KAZENERGY қауымдастығы](#) мен [AppStream](#) IT-компаниясының бірлескен кәсіпорны. Компания Қазақстанның мұнай, газ және электроэнергетика салалары үшін деректердің, талдамалық ақпараттың және ұсынымдардың басым көзі болуды мақсат етеді, бұл шешім қабылдайтын тұлғаларға негізгі салалық көрсеткіштерді жетекші нарық қатысушылары туралы толық ақпаратпен бірге талдауға және болжауға мүмкіндік береді. ENERGY Insight & Analytics қызметі аналитиканың толық циклін қамтиды, оған сипаттамалық, диагностикалық, болжамдық және нұсқамалық талдау кезеңдері кіреді.

ENERGY Insight & Analytics үшін негізгі құрал және негізгі өнім — өздері әзірлеген [EXia аналитикалық платформасы](#). Бұл платформа деректерді нақты қолдану жағдайларына сәйкес анықтау, локализациялау, форматтау және барынша тиімді түрде ұсыну үшін арналған бағдарламалық қамтылым болып табылады.

Дисклеймер / Жауапкершілікті шектеу

Бұл құжат тек танысу мақсатында пайдалануға арналған. Онда ұсынылған ақпарат қандай да бір бағалы қағаздарды сатып алу, өтеу мерзіміне дейін ұстау немесе сату жөнінде ұсыныс болып табылмайды, сондай-ақ қандай да бір инвестициялық шешім қабылдау үшін нұсқаулық немесе қандай да бір әрекетке шақыру емес.

Кез келген мәлімдеме, бағалау немесе болжам осы құжатта келтірілген болжалды болашақ нәтижелерге қатысты дәл болмай шығуы мүмкін, сондықтан оларды болашақ нәтижелерге қатысты міндеттеме немесе кепілдік ретінде қарастыруға болмайды. «ЭНЕРГИЯ» Аналитикалық орталығы» ЖШС (бұдан әрі – ENERGY Insights & Analytics) осы құжатты немесе оның кез келген бөлігін пайдаланудың немесе дұрыс пайдаланбаудың салдарынан алушыға немесе кез келген басқа тұлғаға келтірілген кез келген сипаттағы зиян немесе шығындар үшін қандай да бір міндеттемелерді немесе жауапкершілікті өзіне алмайды; сондай-ақ құжатты немесе оның бөлігін жаңарту, нақтылау немесе қандай да бір тұлғаға құжатта немесе оның бөлігінде анықталуы мүмкін неточностер туралы хабарлау жөнінде қазіргі немесе болашақта қандай да бір міндеттемелерді өзіне алмайды.

ENERGY Insights & Analytics материалдары пайдаланушының, оның менеджментінің, қызметкерлерінің, кеңесшілерінің және (немесе) клиенттерінің инвестициялық және өзге де бизнес-шешімдер қабылдау кезіндегі білімін, пікірін және тәжірибесін алмастыра алмайды. ENERGY Insights & Analytics ақпаратты компания сенімді деп есептейтін көздерден алады, алайда ENERGY Insights & Analytics ақпараттың шынайылығы үшін жауап бермейді, яғни ұсынылған деректерге сыртқы аудит немесе өзге арнайы тексеру жүргізбейді және олардың дәлдігі мен толықтығы үшін жауапкершілік көтермейді.

Байланыстар

www.exia.kz

info@exia.kz

<https://www.linkedin.com/company/energy-insight/>

Қазақстан, Астана қаласы, Д. Қонаев көшесі, 10